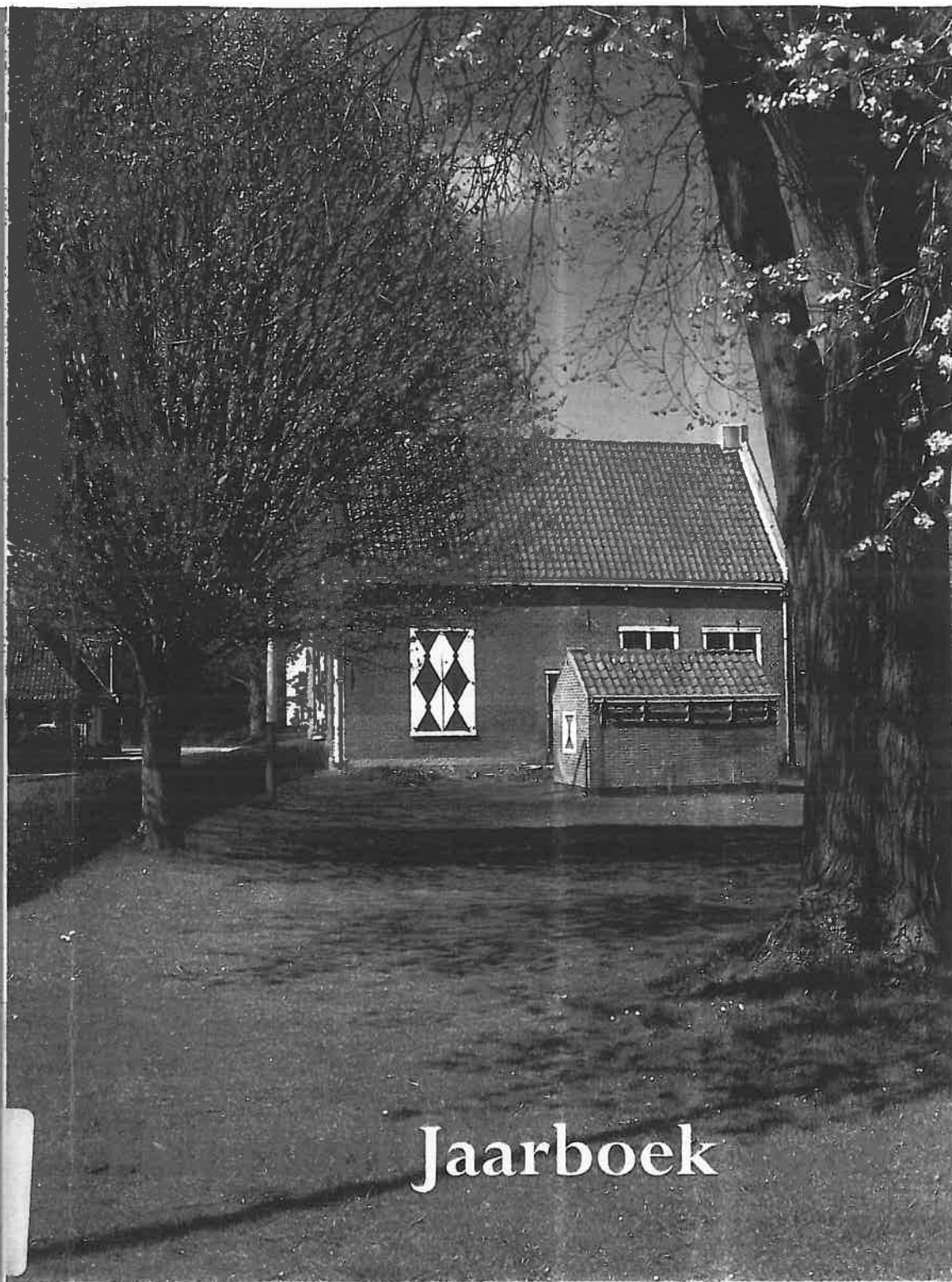

Maarlem Jaarboek 1998

Jaarboek

HENRI SPIJKERMAN

De Haringbuis

Van herberg-tolhuis Het Claverbladt tot verkeersobstakel en gered monument

Veel Haarlemmers zoeken op warme zomerdagen graag verkoeling aan zee, langs het strand bij Zandvoort of Bloemendaal. Twee wegen voeren hen daarheen. De Zandvoortselaan door Heemstede en Aerdenhout of de Zeeweg die vanuit Overveen naar Bloemendaal aan Zee leidt. De eerste route is reeds eeuwenoud, de tweede is pas in 1921 geopend. Deze weg is door de bekende Haarlemse landschapsarchitect Leonard Springer ontworpen en dwars door de duinen gegraven.

Bij het begin van de kern Aerdenhout staat in het midden van de Zandvoortselaan, die bij de gemeentegrens van Heemstede en Bloemendaal van naam verandert in Zandvoorterweg, een obstakel.

Het is een enige eeuwen oud gebouwtje, dat als het ware op een eiland tussen twee verkeerswegen is ingeklemd. Wie voor het stoplicht bij het kruispunt, van wat vroeger 'de Viersprong' heette, moet wachten zal zich wel eens hebben afgevraagd welke functie dit huis vroeger had en wat er tegenwoordig gebeurt. De luiken zijn er bijna altijd gesloten en sporen van enige bewoning ontbreken. Velen weten waarschijnlijk niet dat het pand eeuwen geleden een herberg was en tot deze eeuw nog als tolhuis fungeerde.

De westgevel van de Haringbuis, 1998. (foto H. Spijkerman)

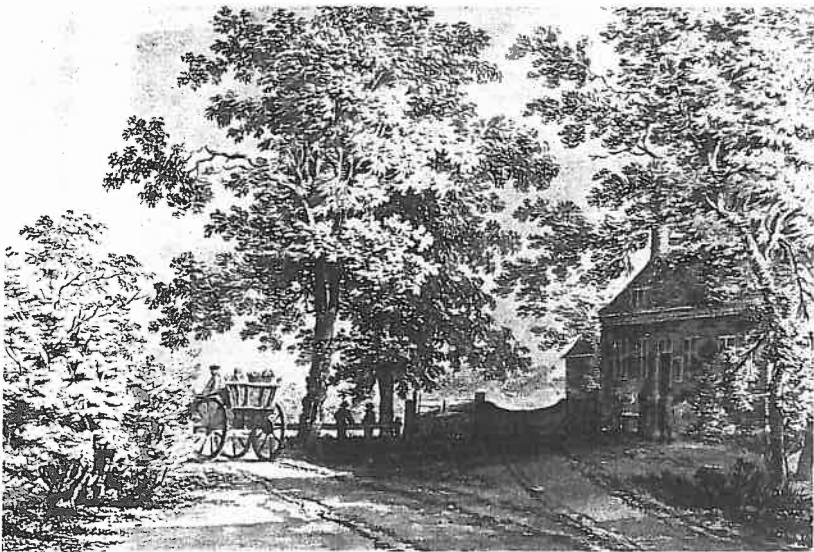
—10—

Uit die tijd als herberg stamt ook de naam 'De Haringbuis' voor dit aardige huisje. In de jaren vijftig en zestig van deze eeuw is over dit pand veel te doen geweest. De Haringbuis werd zomers door het toenemende autoverkeer naar het strand, dat vaak tot enorme files leidde, een sta-in-de-weg. Door de aanleg van een nieuwe route achter de Haringbuis om werd het monument uiteindelijk van de slopershamer gered om een onduidelijke nieuwe toekomst tegemoet te gaan. Tegenwoordig is het tot rijksmonument gebombardeerde pandje het onderkomen van een wijngenootschap. De verkeersproblematiek ter plaatse is nog steeds actueel. Een definitieve beslissing over wat het zogenaamde 'Haringbuys-tracé' is gaan heten – het plan om tussen de Randweg en de Zandvoorterweg een verbinding te maken – is nog steeds niet genomen.

De Viersprong

In het begin van de 17e eeuw was er in wat wij tegenwoordig Aerdenhout noemen nog geen dorpskern. Wel lag daar de viersprong van de eeuwenoude noord-zuidverbinding langs de duinenrand en de weg naar Zandvoort. Deze zandweg naar Zandvoort werd vroeger ook Wagenweg ('ghemeenewegh' of 'Wagenwegh') genoemd.

Het klaphek in Aerdenhout, H. Tavenier 1773.
(reproductie gemeente Bloemendaal)

—11—

Op een zeer strategische plaats, ter hoogte van de Viersprong, stond voor passanten naar Zandvoort een klaphek, dat toegang gaf tot de 'wildernis', zoals het gebied rond Aerdenhout destijds werd aangeduid.¹⁾ Achter het klaphek lag een ongerept duingebied, dat oorspronkelijk in gebruik was als jachtgebied van de graven van Holland en vervolgens van de eigenaren van het gebied, de heren van Brederode. Met name in het gebied ten westen van de Viersprong kwam destijds veel groot wild voor. In de vroege Middeleeuwen zouden er zelfs nog wilde runderen hebben gelopen. Tot in de 17e eeuw werd er op herten gejaagd. Toen de inwoners van Zandvoort steeds meer gebruik maakten van de mulle zandweg naar zee om in Haarlem of zelfs in het verre Amsterdam hun vis op de markt te verkopen, veranderde het klaphek in een tolhek.²⁾ Een ideale plaats voor de vestiging van een herberg.

De eerste vermelding van een herberg bij het tolhek komt voor op een kaart van 1566. De eigenaren moesten het tolrecht pachten van de grafelijkheid. De tolboom stond bij het nabijgelegen klaphek. In het begin van de 17e eeuw waren bij het tolhek twee herbergen gesitueerd. De oudste herberg was tevens tolhuis en werd 'het Claverblad' of ook wel 'het vergulde Claverblad' genoemd. De andere herberg, die slechts 'twee voet grond' verwijderd was, heette 'De Anderenhout' (in tegenstelling tot de Haarlemmer Hout) en daaraan zou Aerdenhout zijn naam hebben te danken.

Behalve deze twee herbergen waren er voor de visverkopers nog andere gelegenheden om onderweg een versterking te nemen. Op de terugtocht 's avonds kon een bezoek afgelegd worden in herberg 'De laatste stuiver' op de hoek van de Wagenweg en de Zandvoortselaan in Heemstede. Vervolgens moest halverwege de reis bij het tolhek worden gestopt. De herbergier van het Claverblad was tevens pachter van de tol, die voor het gebruik van de Zandvoorterweg werd geheven. Hier konden de reizigers nog wat drinken voordat zij zich door de wildernis aan de tweede helft van de reis naar Zandvoort waagden. Bij de entree van Zandvoort was de volgende herberg, 'Kostverloren' genaamd, te vinden. Uit oude volksverhalen weten we dat de Zandvoortse visverkopers bij het vroegtijdig invallen van de schemering niet verder door de duinen huiswaarts durfden te gaan. Het spookte er immers en daarom brachten zij de nacht vaak door in de herberg bij de tol. Deze locatie, waar dus kennelijk zoveel klandizie langstrok dat zij voor twee herbergen bestaanszekerheid boodt, groeide uit tot het historische hart van Aerdenhout. Er kwam al snel meer bewoning. Naast enkele kleine huizen werden er het buitenverblijf 'Bosch- en Landzigt' en de boerderij 'Mariënbosch' gebouwd.

Daarnaast liep door de duinen ook nog een andere oude verbinding

Haarlem-Zandvoort. Zij staat al in het Caert-Boeck van Adriaen Ockerszoon (1599) vermeld en wordt als 'Die Zandvoorder Wech' aangeduid. In de loop der eeuwen veranderde de naam in 'Vispad' of 'Visserspad'. Omdat het zandpad voornamelijk werd gebruikt door Zandvoortse vislopers luidde de benaming ook wel 'Steêpad', oftewel 'pad naar de Stad'. Volgens de overlevering liepen de vislopers zonder schoeisel. Op het punt waar het Visserspad de duinen inging, stond de zogenaamde 'Kousenpaal'. Daar gingen de kousen en klompen uit om ze pas bij het deftige Overveen weer aan te trekken.³⁾ Door deze route te kiezen ontliepen de Zandvoortse visverkopers de tolheffing bij de Haringbuis.

Herberg het Claverbladt

De tolgaarderswoning annex herberg 'het Claverbladt' werd in 1628 aangekocht door Adriaen Gael, een Haarlemse bierbrouwer, die sinds 1599 reeds het huis ten westen van de herberg bezat. Het kwam in deze tijd vaker voor dat een bierbrouwer een herberg kocht ten behoeve van zijn bierverkoop. Toen deze Adriaen Gael in 1643 overleed erfde zijn zoon het huis en zijn dochter de herberg met 130 roeden grond.

In 1649 werd de herberg verkocht aan Abraham Yz. Leeuw, die reeds in 1636 als pachter vermeld stond. Deze was slechts even eigenaar van het Claverbladt, want in hetzelfde jaar deed hij de zaak tegen een lijfrentebrief van f 110,- per jaar over aan de Zandvoorter Dirk Knoop. Deze veranderde hoogstwaarschijnlijk de naam van de herberg direct in 'Haringbuys'. Dit zal zijn zaak in verband met de klanten die hij uit Zandvoort aantrok geen windeieren hebben gelegd. Sedertdien was de herberg tevens voorzien van het uithangbord D'Haringbuys. De afbeelding vertoonde het gelijknamige vissersschip.⁴⁾

De naast elkaar gelegen huizen 'het huis van Gael' en de Haringbuis kwamen in 1704 weer in één hand terecht, toen Klaas van Slooten de herberg aankocht. In de transportakte werd het naastgelegen perceel omschreven als 'een huys met desselfs Erve ende werve van outs ende nogh sijnde een neeringh rijcke herbergh groot omtrent tweehondert en vijftigh roede'.⁵⁾ In 1716 stonden de beide uitbatingen weer te koop. Bij de verkoop aan Huybert van Meurs verloor het 'huis van Gael' zijn functie van herberg. In de transportakte werd daarom de destijds gebruikelijke aanduiding 'een groot sterck en weldoortimmert huijs' gebruikt.⁶⁾ Voorts vermeldde de akte het beding dat de nieuwe eigenaar 'daarinne geen tappeneringh van bier, wijn, brandewijn, en jenever sal mogen doen' of daarin door derden laten doen door het pand als herberg te verpachten.⁷⁾

De Haringbuis viel niet in particuliere handen. Omdat het pachten van

Het klaphek in Aerdenhout, Jac. Cats 1775.
(reproductie gemeente Bloemendaal)

de tol een lucratieve bezigheid was, kocht het Sint Elisabeth of Grote Gasthuis in Haarlem de Haringbuis aan. Deze instelling bezat uitgebreide bezittingen in de regio. Zo behoorden ook de eigendomsrechten van enige belangrijke wegen en vaarten in de heerlijkheid Heemstede aan haar toe.⁸⁾ In de transportakte van 5 augustus 1716, gepasseerd voor het schepengerecht 'in den banne van Tetrode, Aelbertsberg ende Vogelensangh' – zoals de huidige gemeente Bloemendaal destijds werd aangeduid – stond de herberg omschreven als

'een groot schoon sterck en weldoortimmert huijs en neringhrijcken herberge van outs genaamt het Claverbladt en als nu de Haringhbuys met den erve en(de) werve met een koe en paardestal bouwhuijs en wagenhuijs mitsgaders de tuijn daar aan gelegen staande ende leggende in den Aerdenhout onder den banne van Tetrode'.⁹⁾

Bij de herberg was inmiddels een tuin aangelegd en de gememoreerde 'werf' was met elstbomen beplant. Het gasthuis werd voor f 2100,- eigenaar van de herberg en moest de koopsom in twee termijnen voldoen. Bij de koop was het halve recht van het klaphek voor een termijn van vijf jaren inbegrepen. Daarvoor moesten de regenten van het gasthuis jaarlijks de helft van de gehele som (veertig gulden) aan de grafelijkheid afdragen. De

andere helft behoorde al toe aan de grafelijkheid. Omdat het gasthuis reeds onderhoudsplichtig was voor een deel van de weg, die in het verlengde lag van de Zandvoorterweg aan de kant van Heemstede, werden de inkomsten van de herberg met bijbehorende tol aangewend voor het noodzakelijke wegonderhoud. Van 1716 tot 1762 was de Haringbuis in het bezit van het gasthuis.

In januari 1762 verkocht het Sint Elisabeth of Grote Gasthuis in Haarlem verschillende onroerende goederen in de buurt van Aerdenhout, waaronder de herberg voor f 2600,- aan Pieter Mabé en Barend Grevingh. De regenten van het gasthuis hadden hiertoe van het Haarlemse stadsbestuur op 3 november 1761 toestemming gekregen. De nieuwe eigenaren beheerden de herberg ruim 35 jaar, waarna Hendrik Jacob Koenen uit Amsterdam op 11 april 1797 de nieuwe eigenaar van de Haringbuis werd. Tevens kocht hij voor f 10.000,- het buitenverblijf aan de overzijde van de weg aan, dat nu de naam Bosch- en Landzigt kreeg. Na zijn overlijden in 1808 werd door zijn weduwe Francona Antoinette Coenrardina Pauw de herberg de Haringbuis van de hand gedaan, die dan een koe- en paardestal en een bouwhuis heeft en een oppervlakte van 400 roeden bezit. Tegelijkertijd werd het buitenverblijf Bosch- en Landzigt 'in den Aerdenhout onder de Vogelezang' eveneens publiekelijk verkocht aan Jan Nicolaas van Eijs, oud-wethouder en vroedschap van de stad Amsterdam.¹⁰⁾

Bestrating

Het onderhoud van de weg moest uit de opbrengst van de tolgelden worden bekostigd. Deze kosten waren in de 18e eeuw relatief laag, omdat de route naar zee een oude mulle zandweg was, die dwars door de duinen liep. Afhankelijk van de weersomstandigheden was de zandweg vaak moeilijk begaan- en berijdbaar, zodat er veelvuldig geklaagd werd over de toestand van de weg. Omdat het aantal passerende wagens sterk groeide werd in 1824 op initiatief van enkele ondernemende Haarlemmers, daarbij gesteund door koning Willem I, een commissie gevormd, die de zandweg vanaf de Herenweg in Heemstede tot in Zandvoort van een klinkerbestrating wilde voorzien. In deze zogenaamde 'Negotiatie' zaten naast enkele Haarlemse ingezetenen ook grootgrondbezitters en eigenaars van nabijgelegen buitenplaatsen in Heemstede, Vogelezang en Aerdenhout.¹¹⁾ Het benodigde kapitaal werd geschat op het voor die tijd enorme bedrag van f 150.000,-, dat door de uitgifte van aandelen van duizend gulden per stuk bijeengebracht moest worden. Naast voornoemde belanghebbenden tekende ook Koning Willem I voor maar liefst f 10.000,- in. Ook de Staten van Holland zegden f 30.000,-, verdeeld over drie jaren, toe.

Bosch en Landzigt bij het klaphek in Aerdenhout. Aquarel door J.G.L. Rieke 1861. (reproductie gemeente Bloemendaal)

De commissie van de straatweg naar Zandvoort wilde niet alleen een goede verkeersweg naar het oude vissersdorp aanleggen, maar had ook de bedoeling om van Zandvoort een badplaats te maken. Deze nieuwe vorm van recreatie zou de arme vissersbevolking een beter bestaan moeten bieden. In de plannen van de commissie was tevens de bouw van een badhuis in Zandvoort begrepen. De opening ervan in 1828 betekende voor Zandvoort het startsein om tot een badplaats uit te groeien. Deze ontwikkeling kreeg later een enorme impuls toen twee Duitse speculanten, J. Eltzbacher en R. Sulzbach, in de jaren zeventig van de vorige eeuw het initiatief namen tot de aanleg van een spoorwegverbinding naar zee, die door de duinen moest worden gegraven. Toen de benodigde concessie in 1880 was verkregen exploiteerde de N.V. Haarlem-Zandvoort Maatschappij het gelijknamige traject. In de voorafgaande periode liet de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (H.I.J.S.M.) gedurende de zomermaanden op het traject Haarlem-Leiden enkele treinen stoppen aan de halte Zandvoortse-laan, zodat badgasten langs de Zandvoorterweg de kust konden bereiken. De voorwaarden voor het doen slagen van het ambitieuze plan van een badplaats 'Nieuw Zandvoort', dat de gemeente Zandvoort ten noorden van het oude dorp wenste te realiseren, waren geschapen.¹²⁾

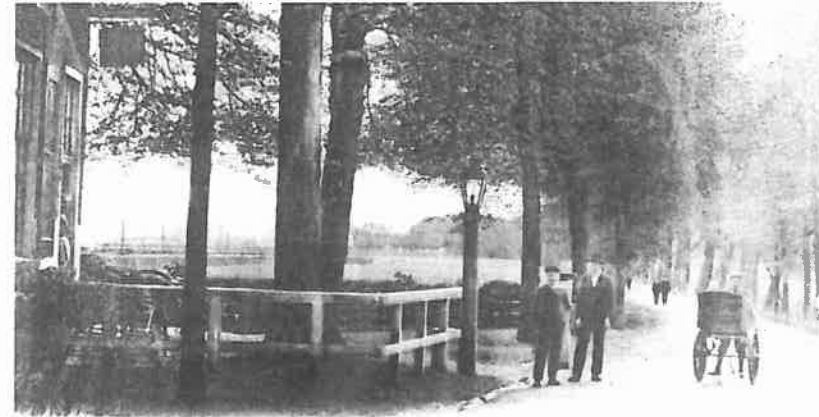
Gedurende de periode 1825-1828 werd de klinkerweg aangelegd, waarbij de weg tot zeven meter werd verbreed. Ruim vier meter daarvan was bestraat. Door de onverharde zijstroken van de nieuwe weg ondervonden passanten de nodige overlast van verstuivingen en zandhopen op de weg. Dit werd later door het aanbrengen van begroeiing van de wegbermen en het planten van bomen verholpen. Voor het onderhoud kon men rekenen op financiële steun van de gemeente Haarlem, die f 100,- per jaar op haar begroting hiervoor reserveerde. Daarnaast werd Zandvoort voor een bedrag van f 600,- aan visaccijns door Haarlem vrijgesteld. Toen de bestrating was voltooid werden twee tollën ingericht. De ene bij het oude klaphek op de Viersprong en de andere bij de herberg 'Kostverloren' in Zandvoort. Zowel de Bloemendaalse Negotiaties als de Commissarissen van de Zandvoorterweg kregen bij Koninklijk Besluit van 29 maart 1826 het recht van tolheffing om hen in staat te stellen de onderhoudskosten te dekken. Het innen van de tolgelden werd weer als vanouds verpacht aan tolgaarden. De aandeelhouders hoefden geen tol te betalen. Dit privilege werd in 1861 ook aan de Haarlemse stalhouder J.C. van den Berg gegeven, die al tien jaar een diligence dienst tussen Haarlem en Zandvoort onderhield en zijn omnibussen nu tot hotel Groot Badhuis kon laten rijden.

Ook de andere route tussen Zandvoort en Haarlem, het Visserspad, waarlangs sinds 1725 een wagenveer liep, werd door de aanleg van een klinkerbestrating gemoderniseerd.¹⁵⁾

Einde tolheffing

In de 19de eeuw nam de familie Van der Velden het innen van de tol aan de Viersprong voor haar rekening. Als pachters van de tol namen zij hun in-trek in de Haringbuis en huurden deze van de nieuwe eigenaars. Toen de laatste tolgaarder, Jan van der Velden jr., in 1908 overleed, werd het jaar daarop een nieuw tolhuis aan de Zandvoorterweg 143 gebouwd tegenover de Teding van Berkhoutlaan.¹⁶⁾ Dit betekende het einde voor de Haringbuis als tolhuis. In het daarop volgende decennium werd langzamerhand het instituut tolheffing in de hele regio opgeheven. In 1918 werden de tolrechten in de gemeente Bloemendaal afgekocht. De tol aan de Zandvoorterweg werd op 1 maart 1918 beëindigd na overdracht van de weg aan de gemeente Bloemendaal.¹⁵⁾ De weg werd gemeentebesit en de geel ge-verfde tolboom die de straat afsloot werd verwijderd.

Meer dan drie eeuwen lang had de Haringbuis dienst gedaan als herberg en tolhuis en de visverkopers uit Zandvoort als zijn beste klanten mogen begroeten. De kleine kern bij de Viersprong in Aerdenhout was na de eeuwwisseling uitgegroeid tot het hart van een nieuw Aerdenhout, waar

De Zandvoorterweg met de Haringbuis, circa 1900. (foto gemeente Bloemendaal)

vele welgestelden uit de stad neerstreken. Er werd op grote schaal villa-bebouwing gerealiseerd. De tramverbinding maakte het voor forensen mogelijk zich in Aerdenhout te vestigen. De afschaffing van de tol en daarmee het sluiten van de Haringbuis voor publiek viel samen met de periode waarin de 'automobil' op de weg verscheen, de Zandvoorterweg in 1924 werd geasfalteerd en Zandvoort als badplaats voorgoed populair werd.

Voortaan werd De Haringbuis bewoond door de chauffeur van de graaf Van Randwijck, die in het aan de overzijde gelegen Bosch- en Landzigt woonde. Nog in 1928 hing het oude uithangbord van de Haringbuis met een geschilderd schip, dat herinnerde aan de tijd toen het tolhuis ook herberg was, boven de deur. Het was evenwel in de loop der jaren zo verweerd en verkleurd dat men het opschrift nog nauwelijks kon ontcijferen.

Een bekend gedicht, dat altijd in de herberg aan de muur had gehangen is na de sluiting als tolhuis verloren gegaan. In dat gedicht leefde de oude naam 'het Vergulde Claverbladt' nog voort. Over het gedicht wordt verhaald in *Hollands Arkadia, of Wandelingen in de Omstreken van Haarlem*, in 1804 verschenen van de hand van de Haarlemse uitgever A. Loosjes Pz., die een Rousseau-achtig gezelschap al converserend door de regio laat wandelen.¹⁶⁾ Blijkens het bekende 19de-eeuwse historische overzichtswerk van F. Allan *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem* was het gedicht in 1877 nog in de Haringbuis aanwezig. Oorspronkelijk een exemplaar van perkament was het vers sedert 1824 op papier gedrukt. De graaf Van Randwijck zou het gedicht nadien hebben verkocht aan J. van der Velden in Heemstede, een nazaat van de laatste tolgaarder van de Haringbuis.

De Zandvoorterweg in Aerdenhout, circa 1910. (foto gemeente Bloemendaal)

In het vers lezen we over de vraatzucht van een zekere hertog van Langeveld, die misschien de eigenaar van de bezittingen het Langeveld onder Lisse en Hillegom is geweest. In werkelijkheid heeft nooit een hertog van Langeveld bestaan, zodat deze titel als een spotnaam kan worden beschouwd.¹⁷⁾ Zoals uit de tekst blijkt zou deze in de herberg als een Holle Bolle Gijs hebben opgetreden.

‘Gedenkstuk van den Hertog van Langeveld¹⁸⁾

Als men sestienhonderd agt en twintig schreeven,
 Was de Hertog van Langeveld in 't fleur van sijn leven,
 Kwam in den Aerdenhout in 't Gulde Klaverblad;
 Heeft een maaltijd gedaan van twee uren, en at
 Dees nabeschreeven spijs, zoo ons de waard vertelde,
 De hem de spijs en drank met sijne hand bestelde,
 Acht ponden roggebrood en vier terwebollen fijn,
 Thien pond soetemelks kaas en haring een dosijn.
 Nog liet hij metter haast ook door het keelgat snappen,
 Het goed Acht Guldens Pier omtrent de veertien flappen.
 De waard reekent het Gelag. Hier wel ter deeg op let:
 't Beliep de Gulden vier en nog vijf stuivers net.’

Met de introductie van de auto aan het begin van deze eeuw werd het steeds drukker op de Zandvoorterweg. In de jaren dertig verwachtte men

dat het oude tolhuis in de nabije toekomst zou moeten wijken voor een wegverbreding tussen de Haringbuis en villa Bos- en Landzigt. De eerste plannen die door de gemeente Bloemendaal ontwikkeld werden om de verkeerssituatie ter hoogte van de Viersprong te verbeteren dateerden van 1941. Hierbij hoorde inderdaad de afbraak van de Haringbuis. Omdat het huisje enige eeuwen oud was en een rijke historie bezat wilden velen het echter behouden. Om die reden had de Bloemendaalse dienst van publieke werken een plan gemaakt om de Haringbuis naar achteren te verplaatsen. Het huis stond niet geregistreerd op de ‘Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst’, maar desondanks wierp een bekende Bloemendaalse archivaris, mejuffrouw A.M.G. Nierhoff, zich op als warm pleitbezorger voor behoud ervan. Door sloop zou een stukje Aerdenhoutse geschiedenis verloren gaan. In haar strijd zocht zij steun bij Heemschut-kringen, waar zij geen onbekende was. Zij beriep zich op de circulaire van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van 18 juni 1934 no. 3205 Afd. K.W., waarin de gemeentebesturen in Nederland werden verzocht de minister over een voornemen van sloop of verbouwing van een oud gebouw te informeren, zodat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een onderzoek kon instellen.¹⁹⁾

De Zandvoorterweg richting Heemstede, genomen vanaf de Viersprong. Links de Haringbuis en rechts villa ‘Bosch- en Landzigt’, 1941. (foto gemeente Bloemendaal)

De Haringbuis in 1927. (foto gemeente Bloemendaal)

In september 1945 formuleerde mejuffrouw Nierhoff een advies aan B&W om de Haringbuis te behouden en desnoods te verplaatsen. Het gemeentebestuur had inmiddels pogingen in het werk gesteld om de Haringbuis over te dragen aan het Openluchtmuseum in Arnhem. Al eerder, in 1938, had de gemeente Bloemendaal de blekerij van Gehrels in Overveen aangekocht en aan het openluchtmuseum geschonken.²⁰⁾ Maar de waarde van de Haringbuis als monument was niet groot genoeg om als derde tolhuis in de collectie opgenomen te worden. Bovendien zou de reconstructie van de indeling, die niet meer origineel was, te duur zijn.

Nieuwe verkeersplannen nabij de Viersprong

Voorlopig gebeurde er niets, maar eind jaren vijftig raakten de verkeersproblemen nabij de Viersprong in een stroomversnelling. De Haringbuis was vanuit verkeerstechnisch oogpunt gevaarlijk gelegen en bij de Viersprong gebeurden meer verkeersongelukken dan waar ook in de gemeente Bloemendaal. Het bijzondere van de situatie was bovendien dat de Zandvoorterweg alleen tijdens de zomermaanden één van de drukste verkeerswegen van het land was. De simpelste oplossing bestond uit de aanleg van een rechte weg dwars door de Haringbuis.

De Zandvoorterweg ter hoogte van de Viersprong, 1948. (foto gemeente Bloemendaal)

De gemeente Bloemendaal besloot dan ook in augustus 1958 om de Haringbuis in principe af te breken. Dit in verband met een plan om een nieuwe weg aan te leggen die het verkeer van de Viersprong met een boog in noordelijke richting naar de Westelijke Randweg zou leiden. Deze weg, die precies over de plek van de Haringbuis leidde, moest de hoofdstroom van het verkeer richting Zandvoort buiten de stad Haarlem omvoeren. Daarbij zou de Zandvoortselaan verbreed worden, waarbij aan de 'Overveense' kant van de Viersprong enkele gebouwen, zoals het historisch oninteressante wijkgebouw 'De Stal' en de Haringbuis, gesloopt moesten worden. Deze route staat nog steeds bekend als het zogenaamde 'Haringbuys-tracé'.

In de raadsvergadering van 18 december 1958 werden pogingen gedaan om de karakteristieke Haringbuis voor Aerdenhout te behouden.²¹⁾ Zij die zich tegen de sloop verzetten wilden een haalbaarheidsonderzoek uit laten voeren naar de herbouw van de Haringbuis op een andere plaats in de gemeente. De burgemeester van Bloemendaal, dr. D.H. Peereboom Voller,

De oostgevel van de Haringbuis met fraaie kruiskozijnen, gezien van noord naar zuid, 1941. (foto gemeente Bloemendaal)

meende dat de verplaatsingskosten te hoog zouden uitvallen en dat na de nodige verbeteringen aan het pandje niet meer de oude Haringbuis zou herrijzen. De gemeentesecretaris dacht daar anders over en wees op een historisch verantwoorde locatie aan de Bloemendaalseweg in Overveen tussen hotel 'Roozendaal' en 'Belvédère'. Daartegenover was in het verleden eerder een tolhuis gesitueerd geweest.²²⁾ Ook andere ambtenaren zoals archivaris mejuffrouw Nierhoff waren voor herbouw. Om historische redenen gaf zij de voorkeur aan een plek in de directe omgeving van de Vier-sprong.

Ondertussen werden andere verkeersplannen ontwikkeld, waarbij de Haringbuis geheel of gedeeltelijk behouden bleef. Eén daarvan was het zogenaamde 'eilandplan', waarbij de Haringbuis tussen twee wegen zou komen te liggen. In dat geval moest het achterste gedeelte van het huis opgeofferd worden, dat uit de 19de eeuw stamde en van minder historische waarde was. Hier waren de keuken en bergplaats gesitueerd, die afgebroken zouden worden en aan de westzijde in een passende architectuur weer konden worden herbouwd.

Als gevolg van dit plan werd de discussie over de cultuurhistorische waarde van het pand aangezwengeld. Het ging daarbij vooral om een afweging van de verkeersbelangen tegenover het culturele aspect. Enerzijds

paste het monument niet tussen twee drukke verkeerswegen. Anderzijds waren nog maar weinig dergelijke oude tolgaarderswoningen in de omgeving bewaard gebleven. Bovendien was er het historische aspect dat de Haringbuis van oudsher de toegang tot Aerdenhout markeerde, op de plaats waar in de 18e en 19e eeuw het klaphek voor het innen van de tol had gestaan. En dat in combinatie met het geringe aantal monumenten in Aerdenhout maakte sloop voor velen onacceptabel.²³⁾

Vele raadsleden gaven te kennen dat zij hun standpunt om de Haringbuis te slopen pas wilden herzien wanneer een nieuwe bestemming bekend zou zijn. De burgemeester zag de toekomst van de Haringbuis dan ook vol zorg tegemoet en meende dat de hele kwestie een soort lijdensweg was geworden. Bovendien moest de gemeente Bloemendaal eerst de Haringbuis van de familie Van Randwijck aankopen, voordat tot sloop zou kunnen worden overgegaan. Het huisje werd reeds vijftig jaar door dezelfde huurder bewoond.

Toen in het voorjaar van 1959 de nieuw gekozen raad een positief oordeel velde over nieuwe plannen voor verkeersverbetering aan de Vier-sprong, met als uitgangspunt het behoud van de Haringbuis, leek het tij gekeerd. Na een twee uur durende discussie trok de gemeenteraad op 16 april 1959 het voorstel tot sloop in en verleende een krediet voor de aanleg van een tweede weg naar Zandvoort achter de Haringbuis om.²⁴⁾ Er waren twee verkeersvarianten. In de ene zouden de auto's over de nieuwe weg ten noorden van de Haringbuis rijden en kwam de bestaande weg tussen Haringbuis en villa Bos- en Landzigt te vervallen. In de andere zou de weg voor het huis worden gesplitst, zodat de Haringbuis tussen de rijbanen kwam te liggen. Zo zou tussen de wegarmen van de Zandvoorterweg als het ware een eiland met daarop een monument ontstaan. Voor deze laatste variant werd uiteindelijk gekozen, maar daarmee waren de problemen rond het huis niet voorbij. Burgemeester Peereboom Voller bleef aan het standpunt van sloop vasthouden. Daarnaast had hij ernstige bezwaren van historische aard tegen gedeeltelijke sloop en herbouw aan de westzijde van het huis.

Restauratie

Voor een grondige restauratie waren de nodige financiële middelen in dit stadium nog niet aanwezig. De gemeenteraad moest beslissen over de vraag of het huis zuiver als monument moest worden gerestaureerd of dat een woonbestemming voorop moest staan. In haar vergadering van 16 april 1959 stelde de raad een krediet van f 3000,- beschikbaar voor het opknappen van het bouwvallig geworden pandje. De restauratie mocht niet te veel

geld kosten en met dit krediet kon men alleen maar het achterste gedeelte van de Haringbuis slopen en een ontwerp voor de restauratie maken. De opdracht hiertoe werd aan de Bloemendaalse architect J.A. van Asdonk verleend. Hij presenteerde twee ontwerpen waarbij de Haringbuis als woonhuis zou worden gerestaureerd. Ook de Rijksdienst voor de Monumentenzorg ontwierp een restauratieplan. Zij kende bijzondere betekenis aan het gebouwtje toe. Volgens de directeur van de rijksdienst, dr.ir. R. Meischke, waren er slechts drie van dergelijke tolgaarderswoningen in Nederland. De Bloemendaalse schoonheidscommissie koos voor het meest eenvoudige plan van architect Van Asdonk. Daarbij werd de Haringbuis verbouwd tot een eenvoudige, maar complete woning met op de begane grond een woonkamer, keuken en toilet en op de verdieping in de bestaande kap één grote en twee kleine slaapkamers met een douche. Maar van de oude Haringbuis zou weinig overblijven. Slechts drie muren zouden blijven staan en aan de achterzijde zou een nieuwe gevel worden gebouwd in dezelfde stijl als de voorgevel. De gemeente Bloemendaal moest echter nog afwachten of de rijksoverheid wel subsidie zou verlenen bij een dergelijk plan.

De Haringbuis ligt voortaan op een verkeerseiland, 1964. (foto gemeente Bloemendaal)

In de zomer van 1959 werd de nieuwe weg langs de noordzijde van de Haringbuis aangelegd, waardoor de achterzijde van het huis onmiddellijk moest worden afgebroken. Het onvermijdelijke gevolg van deze gang van zaken was dat het restant steeds meer in verval raakte. Restauratie was dan ook dringend nodig. Ook moest de gemeente een passende bestemming voor het huis vinden. Als herinnering aan de oude herberg werd aan een restaurant gedacht. Een soort 20e-eeuwse pleisterplaats voor wandelaars en 'Zandvoortgangers' stuitte vanuit overwegingen van verkeersveiligheid echter op grote weerstand. In 1959 werd de Haringbuis voorlopig door een agent bewoond, die moest wachten op de bouw van nieuwe dienstwoningen bij de politiepost aan de overzijde van de Haringbuis.

Men wist niet goed wat men met de Haringbuis aan moest. In 1961 kwam er een voorstel op tafel om externe financiering te verkrijgen, maar daar was burgemeester Peereboom Voller tegen.²⁵⁾ Hij meende dat vanwege de verkeersproblematiek de gemeente moest blijven beschikken over de grond waarop de Haringbuis was gebouwd. Zodoende bleef het een slepende kwestie zodat de Bloemendaalse politiek in 1962 nog steeds voor de keuze stond of zij de Haringbuis moest slopen, verrollen of restaureren.

Op 19 juli 1962 besloot de raad tot onderhandse aanbesteding van de restauratie en verbouwing van de Haringbuis. Maar door de onzekerheid over een definitieve verkeersoplossing schroomde zij om een besluit over de volledige restauratie te nemen. Om die reden stelde het college van B & W voor om een krediet van ongeveer f 33.000,- beschikbaar te stellen. Maar de beslissing werd in de raadsvergaderingen van september, oktober en november 1962 aangehouden.²⁶⁾ En hoewel de Haringbuis op de voorlopige rijksmonumentenlijst stond en dus niet zomaar gesloopt kon worden, moesten de Haringbuis-liefhebbers door deze besluiteloosheid op hun hoede blijven.

Dat bleek toen in de gemeenteraad van 20 september 1962 in het kader van het eerder genoemde 'Haringbuys-tracé' een lid van de KVP-fractie voorstelde het pand over een half jaar te slopen. Ook bleken sommige raadsleden de komst van een tankstation in de onmiddellijke nabijheid van de Haringbuis niet op voorhand te verwerpen. Dit was voor het protestants-christelijke raadslid Jhr. J.P.A. van Lennep aanleiding om in de raad zijn bezorgdheid over de toekomst van het huis nog eens op poëtische wijze te uiten.²⁷⁾

'Haringbuys, O Haringbuys,
 Velen vinden U een kruis,
 Ja, men wenst U daar niet meer.
 Eenzaam staat Ge daar te dromen,
 Wachtend op hetgeen zal komen;
 Is er kans op restauratie,
 Of wordt het een degradatie
 Tot wat stof en puin en steen;
 Wordt het Ja of Wordt het Neen?

Laat een krachtig Ja weerklinken
 En De Haringbuys weer blinken
 Als een waardig Monument
 Door een ieder onderkend
 Als 't bewijs, dat onze Raad
 Toch haar roeping wel verstaat
 Voor 't behoud van de cultuur
 Ook al is het wel wat duur.
 Dus voorkomt de amovatie
 En stemt voor de restauratie.'

In een volgende raadsvergadering rijmde Van Lennep verder. ²⁸⁾

'Er was eens een huis in Aerdenhout,
 dat eeuwen geleden aldaar werd gebouwd.
 Nu wil men ons nopen
 om het grondig te slopen;
 als monument laat het u blijkbaar koud.

Men offert het dus aan 't verkeer;
 die Moloch verslindt meer en meer.
 Pas toch op wat ge doet,
 ge vernietigt voorgoed
 dit stukje cultuur van weleer.

Hoe graag zou ik u overtuigen
 om voor het verkeer niet te buigen,
 en ook niet voor het geld,
 daarvoor nedergeteld,
 maar met mij voor het behoud hier te juichen.

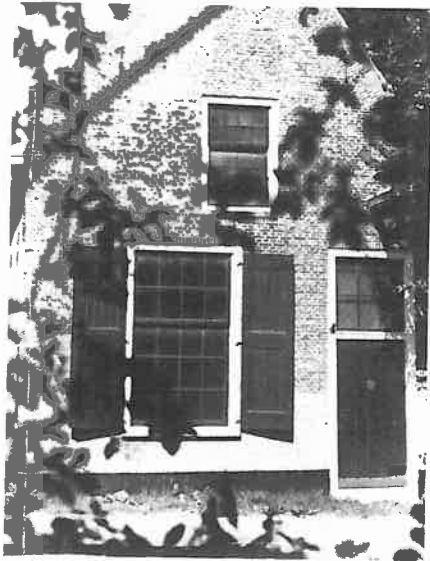
Het is nu uitputtend bekeken
 door deskundigen en door de leken.
 Men had argumenten
 van verkeer en van centen,
 terwijl and'ren de Cultuur lieten spreken.

Een langer debat had geen zin,
 een verder betoog evenmin,
 maar ik vraag u met klem:
 Overweeg goed uw stem,
 hetzij voor verlies of gewin.

Zo pleit ik dus hier voor het leste
 voor 't waardig behoud dezer veste.
 Breng de stem van uw hart
 voor de koek of de gard
 nu maar uit, zoals gij vindt het beste.'

Het was duidelijk dat het 'Buijsje' (koosnaam) nu dringend gerestaureerd moest worden. Het Bloemendaalse gemeentebestuur polste in 1962 nog eens verschillende monumentenstichtingen of zij tot medefinanciering van de restauratie bereid waren. De gemeente toonde zich zelfs bereid om de Haringbuis voor restauratie aan de Vereniging Hendrick de Keyser te verkopen. Maar er viel van deze zijde slechts morele steun te verwachten. Zo ook van de Bond Heemschut, die met de afvaardiging van zijn secretaris - die tevens directeur van de ANWB was -, wel aanwezig was bij de onderhandelingen over de Haringbuis in de raadsvergadering van 18 oktober 1962. ²⁹⁾

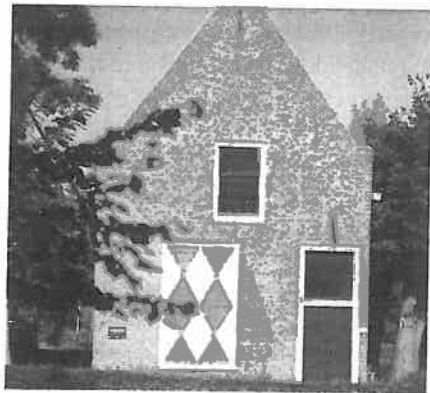
De Haringbuis bleef voor Bloemendaals burgemeester Peereboom Vol-ler een steen des aanstoots. Het huisje was in zijn ogen een ruïne bij de entree van Aerdenhout, waar dagelijks enorm veel mensen passeerden. Het washokje was door vandalisme vernield en door de afbraakwand aan de achterzijde was de woning ontoonbaar. Dat zou bij automobilisten wel eens de gedachte kunnen opwekken dat behoud van de Haringbuis niet meer de moeite waard zou zijn. De weerstand tegen restauratie bleef over-eind. Omdat de zekerheid over de vaststelling van een definitief verkeersplan ontbrak waren met name de katholieken in de Bloemendaal-se raad voor een spoedige sloop van de Haringbuis. En terwijl de sociaal-democraten in de raad zich uitspraken voor de restauratie, was het liberale kamp verdeeld. Zo was ongeveer de situatie toen de raad op 16 mei 1963 met een kleine meerderheid instemde met het voorstel tot beperkte restau-

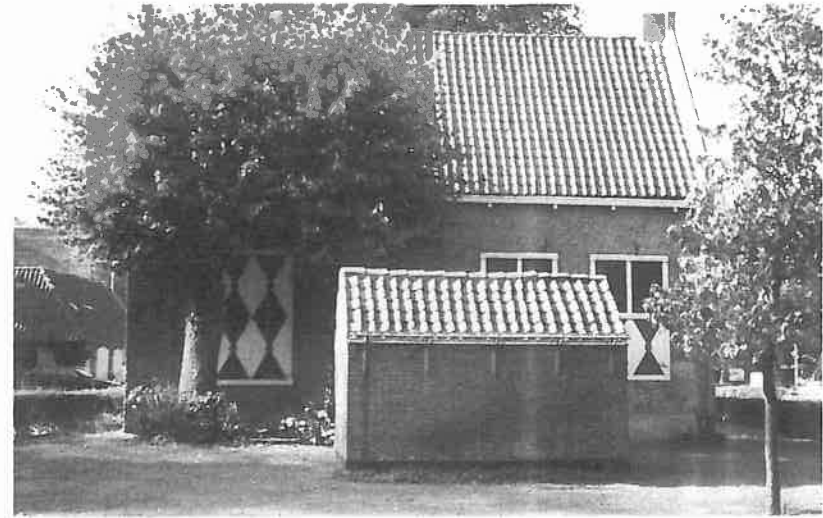
De voorgevel van de Haringbuis, 1979. (foto gemeente Bloemendaal)

ratie. Teneinde het gebouwtje voor verder verval te behoeden zou de buitenkant van het monument met rijkssubsidie worden hersteld en de muur van het afgebroken deel in passende stijl worden gebracht.

Om financiële redenen haalde de gemeente in het voorjaar van 1964 het eenvoudigste restauratie-ontwerp van architect Van Asdonk weer uit de kast. De restauratie, die zoals gezegd tevens als verbouwing tot woonhuis was bedoeld, werd onderhands aanbesteed. Omdat de laagste inschrijver ver boven de geraamde kosten zat, vielen de uitgaven aanmerkelijk duurder

De voorgevel van de Haringbuis, 1998. (foto H. Spijkerman)

De oostgevel van de Haringbuis, 1998. (foto H. Spijkerman)

uit dan voorzien was. De restauratie stond onder toezicht van architect Van Asdonk, die tijdens de werkzaamheden zou overlijden.

Er barstte veel kritiek op de restauratie los. Sommige raadsleden bespeurden meer verbouwingswerkzaamheden dan wat zij onder een zuivere restauratie verstonden, zodat de burgemeester in de raad ter verantwoording werd geroepen. Het vervangen van de oorspronkelijke raamkozijnen werd bijvoorbeeld niet gewaardeerd.³⁰ Daarnaast stak ook het nodige scepticisme over de Haringbuis weer de kop op. Een journalist van het Haarlems Dagblad schreef er in oktober 1964 over:

'Dat deze Haringbuys, ondanks alle goede bedoelingen, met alle geweld gespaard moest worden, nee, dat zie ik niet. Ik zoef er dagelijks langs en ik heb de 'facelifting' van steen tot steen kunnen volgen. Wat ik al van het begin af niet begreep is, dat men op dit onoverzichtelijke kruispunt, op deze drukke aanvoerweg dit obstakel mooi in het midden heeft laten staan. Als men het zo graag bewaart - en zo fraai vind ik het bouwwerk helemaal niet - had het dan steen voor steen weggekruid en honderd meter verderop neergepoot.'

Bijna een decennium lang stond de Haringbuis in het middelpunt van de politieke belangstelling, omdat zij al die tijd dreigde te worden opgeofferd aan de nieuwe verkeerseisen. Maar toen de Haringbuis eindelijk gerestau-

reerd was, verkeerde zij na een jaar nog steeds in onbewoonde toestand. Het verzoek om het monument als woonruimte aan een pompbediende toe te wijzen, strandde in de raad. In november 1965 trok een wijngenootschap in de Haringbuis en deze wijnproevers vinden er sindsdien nog steeds hun domicilie.

Negen jaar na de restauratie werd de Haringbuis definitief op de rijksmonumentenlijst geplaatst en daardoor lijkt het gebouw voor de toekomst veilig gesteld.³¹⁾

Noten

1. Zie: F. Allan, *Geschiedenis en beschrijving van Haerlem van de vroegste tijden tot op onze dagen*, tweede deel, (Haarlem 1877) 187; S. Ampzing, *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland*, (Haarlem 1628) 84; J.M. Sterk-Proot, *Geschiedenis van Aerdenhout*, (Bloemendaal 1946, 2e dr.) 70; C.W.D. Vrijland, *Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout*, (Haarlem 1975); L. van Zetten, 'De geschiedenis van Aerdenhout', *Ons Bloemendaal*, 21e jrg. nr. 1, voorjaar 1997, 8.
2. Om de herinnering aan het klaphek bij de Viersprong levend te houden besloot de Bloemendaalse raad in haar vergadering van 21 februari 1924 tot de naamgeving van de in 1924 aangelegde Klapheklaan in Aerdenhout. Gemeente Bloemendaal, Oud-archief, inv.nr. 237, raadsverslag van 21 februari 1924 (raadsbesluit nr. 16); A.M.G. Nierhoff, *Bloemendaal. Langs lanen en wegen*, (Bloemendaal 1963), 112.
3. Nierhoff, a.w., 201 en Tj.W.R. de Haan, *Oud-Zandvoort*, (Zandvoort 1960).
4. Dit 17e-eeuwse uithangbord hing in 1928 nog boven de deur van het tolhuis en was in het bezit van de eigenaar, L.L. Graaf van Randwijck, die in huize Bosch- en Landzigt aan de overzijde woonde. Tegenwoordig bevindt het uithangbord, een koperen plaat met ijzeren afdekking waarop een sterk overgeschilderd schip is te zien, zich in het Frans Halsmuseum. Aan de onderkant van het uithangbord zijn twee haringen in het koper uitgesneden. Voor een afbeelding, zie: *Ons Bloemendaal*, 17e jrg. nr. 4, (winter 1993), 21; Zie verder P. Hoekstra, *Bloemendaal. Proeve ener geschiedenis*, (Wormerveer 1947), 351.
5. Rijksarchief in Noord-Holland [= RANH], Oud-rechterlijk archief, heerlijkheid Tetterode, Aelbertsberg en Vogelensang (T.A.V.), inv.nr. 1072, folio 1151-1171, 3 april 1704.
6. Idem, inv.nr. 1073, folio 136v-137v.
7. Idem, inv.nr. 1073, 6 augustus 1716, folio 136v-137v. Zie f. 137r. In 1750 deden de erven van Van Meurs het 'huis van Gael' over aan de weduwe mevrouw E.E. van den Bempden-Tulp. Het pand werd omschreven als een huis met erf en tuin, met daarachter een schuur, gelegen in Aerdenhout, naast de herberg de Haringbuis. Zie: RANH, Oud-rechterlijk archief T.A.V., inv.nr. 1078, folio 50r-v. In 1770 vindt de laatste vermelding plaats en het vermoeden bestaat dat het

huis waarschijnlijk door de eigenaars van Boekenroode is gesloopt. Mijn speurtocht in de transportregisters van het schepengerecht van de heerlijkheid T.A.V. leverde slechts het volgende op. Op 3 augustus 1770 werd de hofstede Boekerode met alle bijbehorende bezittingen door de familie verkocht, waarbij het 'huis van Gael' niet expliciet is vermeld. Zie: RANH, Oud-rechterlijk archief, heerlijkheid T.A.V., inv.nr. 1079, folio 143r-145r.

8. Zie: L.C. Kersbergen, *Geschiedenis van het St. Elisabeth's of Groote Gasthuis te Haarlem*, (Haarlem 1931); *Vierhonderd jaar St. Elisabeth's of Groote Gasthuis te Haarlem*, (Haarlem 1981); A.J. Enschedé, *Verslag over de geschiedenis en den eigendom van het St. Elisabeth's of Groote Gasthuis*, (Haarlem 1860); en Archiefdienst voor Kennemerland, *Inventaris van het Archief van het Groote- of St. Elisabethsgasthuis*, 1347-1900.
9. RANH, Oud-rechterlijk archief, heerlijkheid T.A.V., inv.nr. 1073, 5 augustus 1716, folio 134r-136r. Het betreft f. 134r.
10. Idem, inv.nr. 1087, akte nr. 19 dd. 4 mei 1809.
De weduwe F.A.C. Pauw verkocht haar bezittingen in deze regio, want op diezelfde dag deed zij ook de hofstede Groot Bentveld in andere handen over.
11. Zie: A.M.G. Nierhoff, 'Wegenzorg in Bloemendaal voorheen en thans', *Jaarboek Haerlem* 1963, 112-135; en Allan, a.w., 142; Nierhoff, a.w., 230-231.
In de commissie namen zitting de Haarlemmers Jhr. W.P. Barnaart, W. van der Vlucht en J. Enschedé en voorts de in Amsterdam woonachtig zijnde P. van Lennep en Prof. Dr. D.J. van Lennep. Overigens waren de beide Van Lenneps en Barnaart lid van de Staten van Holland, die deelnam aan de Bloemendaalse Negotiatie.
12. Zie: H. Spijkerman, 'Van station-postkantoor tot station-lunchroom. Het station van Overveen', *Ons Bloemendaal*, 21e jrg. nr. 3, (herfst 1997), 42-45.
13. Bij Koninklijk Besluit van 29 maart 1853 werd een 'Commissie van de straatweg van Haarlem over Overveen naar Bloemendaal' opgericht. Gemeente Bloemendaal, Oud-archief, Gedeponeerde archieven, doos 1-6. Archief Straatweg Haarlem-Overveen-Bloemendaal, 1815-1912; met zijtak naar Aerdenhout over 1820-1911; zie ook *Jaarboek voor de gemeente Bloemendaal*, 1e jrg., 1910-1911, 11.
14. Tijdens de oorlog werden vele woningen aan de Zandvoorterweg, waaronder dit tolhuis door de Duitse bezetter gesloopt. De nrs. 115 olopend tot 159 werden door de Duitse Wehrmacht in 1944 aangewezen om te worden ontruimd en door een firma uit Oostzaan gesloopt. De nrs. 80 t/m 90 bleef dat lot na de ontruiming gelukkigerwijze bespaard.
15. De Bloemendaalse gemeenteraad besloot reeds in haar vergadering van 20 december 1917 de Zandvoorterweg aan te kopen, maar de Bloemendaalse Negotiatie moest nog afstand doen van het recht tot tolheffing.
16. A. Loosjes Pz., *Hollands Arkadia, of Wandelingen in de Omstreken van Haarlem*, (Haarlem 1804), 38.
17. Zie voor een verklaring ook: Sterck-Proot, a.w., 69.
18. Allan, a.w., 140. De tekst 'De Hongerige Hertog van Langeveld' werd ook afgedrukt in 'Bloemendaalse Legenden en Overleveringen', *Help U Zelf. Jaarboekje voor de Gemeente Bloemendaal*, 7e jrg. 1917, 18.

19. Zie ook: F.J. Duparc, *Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed*, (Den Haag 1975); J.A.C. Tillema, *Schetsen uit de geschiedenis van de monumentenzorg in Nederland*, ('s-Gravenhage 1975); H. Spijkerman, *Alles wordt in Zeist geregeld*. Rapport van een institutioneel onderzoek naar overheidsbemoedienissen bij Monumentenzorg over de periode 1945-1990 in het kader van het Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn (PIVOT), (intern rapport Rijksarchiefdienst, 's-Gravenhage 1992), 5-10.
20. H. Spijkerman, 'De blekerij van Gehrels in het Openluchtmuseum te Arnhem', *Ons Bloemendaal*, 16e jrg. nr. 1, (winter 1992), 26-31.
21. Gemeente Bloemendaal, raadsverslag van 18 december 1958, 294.
22. Als alternatieve locaties dacht de gemeentesecretaris aan het weilte op de hoek Viersprong-Teding van Berkhoutlaan en een terrein ten noorden van de kleine woning naast hotel Roozendaal. In mindere mate aan de Bergweg op een gedeelte van Caprera aan het einde van de zogenaamde Buurweg. De Haringbuis kon dan als opzichterswoning fungeren voor de hulp van de opzichterdoodgraver van de Algemene Begraafplaats die bovendien toezicht kon houden op de gemeenteterreinen in de omgeving. Mej. Nierhoff achtte ook de omgeving van het landgoed Elswout bijzonder geschikt, of het Bloemendaalse bos bij het pannekoekhuisje, Thijsse's hof, of een stuk grond tegenover Kraantje Lek. De dienst publieke werken wilde de Haringbuis alleen in de buurt van de Viersprong herbouwen.
23. Voor een opgave van oude gebouwen en huizen in de gemeente Bloemendaal, zie: P. Hoekstra, a.w., 350-354. De weinige monumenten waren juist bij de Viersprong geconcentreerd. Tegenover de Haringbuis waren in een omgeving van oude bomen en een weiland nog het buitenverblijf Bosch- en Landzigt van de familie van de graaf van Randwijck, de 17e eeuwse boerderij van Mariënbosch en een restant van een vroegere boerderij genaamd Vaart en Duin te vinden. Voor nadere geschiedkundige informatie over Bosch- en Landzigt, zie o.a.: Sterck-Proot, a.w., 72-73; Vrijland, a.w., 219-234; L.W. Bierens de Haan, 'Hoe oud is Bosch- en Landzigt', *Ons Bloemendaal*, 7e jrg. nr. 1, (winter 1983), 19-21. Voor de bouwgeschiedenis en architectuur: *Concept-register Provinciale Monumenten Noord-Holland, gemeente Bloemendaal*. Deel 2: Aerdenhout/Vogelenzang, (Haarlem 1990), 105-108; M. Asselbergs en E. Asselbergs, 'Villa Bosch en Landzigt tot oude glorie hersteld', *Ons Bloemendaal*, 22e jrg. nr. 3, (najaar 1998), 19-20. Voor informatie over Mariënbosch zie o.a. Allan, a.w., 153 en 158; Sterck-Proot, a.w., 74-76; Vrijland, a.w., 224-226. De status van rijksmonument werd op 30 juli 1975 verleend. Voor informatie over Vaart en Duin, zie o.a. J.M. Sterck-Proot, 'De verwarring met Duin en Vaart', *Jaarboek Haarlem 1935*, 56-59; Sterck-Proot, a.w., 74-76; Vrijland, a.w., 35 en 224-226.
24. Gemeente Bloemendaal, raadsverslag van 16 april 1959, 109-119. Ook de Heemsteedse politiek zat met de grote verkeersproblemen van het doorgaande verkeer naar Zandvoort in zijn maag. Gemeente Heemstede, raadsverslag van 7 januari 1960, 68.
25. Gemeente Bloemendaal, raadsverslag van 15 juni 1961.
26. Gemeente Bloemendaal, raadsverslagen van 20 september 1962, 159-166; 18

- oktober 1962, 170-174; 15 november 1962, 187-198.
27. Gemeente Bloemendaal, raadsverslag van 20 september 1962.
28. Gemeente Bloemendaal, raadsverslag van 15 november 1962.
29. In het tijdschrift van de Bond Heemschut werd de Haringbuis een aantal malen besproken, zie: Heemschut 1948 nr. 25, 11; Heemschut 1949 nr. 26, 17 en 28; Heemschut 1963 nr. 40, 26 en 52; Heemschut 1966 nr. 43, 125.
30. Zie ook: Gemeente Bloemendaal, archief Bouw- en Woningtoezicht, dossiernr. 926.
31. Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist, monumentenregister, monumentnummer 9733. Inschrijvingsdatum 19 september 1973.